

Peter Paul Bajer, *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 16th–18th Centuries. The Formation and Disappearance of an Ethnic Group*, Leiden–Boston: Brill, 2012, ss. 588.

Książka P. Bajera jest znaczącym osiągnięciem, jeśli idzie o studia nad migracją i asymilacją Szkotów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, od XVI–XVIII wieku. Podkreślić w tym miejscu trzeba szerokość kwerendy, którą utrudniało jeszcze oddalenie Autora od polskich archiwów i bibliotek. W wyniku tych prac Autor stworzył również bazę danych, pod nazwą *Scots in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 1569–1795*, wzorowaną na bazie *Scotland, Scandinavia and Northern Europe* (SSNE)¹. Baza ta, stanowiąca podstawę dla omawianej książki, nie jest niestety dostępna w Internecie.

Obszerna publikacja została podzielona na siedem rozdziałów, dodatkowo znajdziemy w niej też piętnaście aneksów, w których przedstawiono rozmaite grupy szkockich imigrantów; m.in. listę zamieszkałych w Koronie Szkotów i Anglików, którzy w 1651 roku złożyli subsydlum na rzecz Karola II Stuarta, czy też wykazy nazwisk szkockich w rejestrach różnych zborów protestanckich.

Autor dokładnie przedstawia stosunki panujące tak w Szkocji, jak i w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Prezentuje stan badań nad migracją Szkotów, jej skalę, motywy skłaniające ich do emigracji, życie w Koronie i na Litwie, kwestie wyznaniowe, ważniejsze skupiska, procesy asymilacyjne. Wiele jest tu nowych ustaleń o fundamentalnym znaczeniu. P. Bajer obniża zdecydowanie liczebność grupy Szkotów w Rzeczypospolitej; z 30–40 tysięcy do maksymalnie 7 tysięcy w szczytowym okresie, czyli latach czterdziestych XVII wieku. Bardzo interesujące są też informacje o znacznie większym, niż dotychczas przyjmowano, udziale kobiet w „drugim rzucie” migracji, kiedy w XVII wieku przybywały one do Polski czy na Litwę do już ustabilizowanych społeczności, podtrzymując ich trwanie. Autor podejmuje też polemikę z niektórymi twierdzeniami historyków litewskich i łotewskich o całkowitej izolacji „kolonii” szkockich, np. w Kiejdanach. Bardzo przekonująco udowadnia tezę całkowicie odmienną – o częstych kontaktach pomiędzy społecznościami Szkotów, tak w Rzeczypospolitej, jak i z krajem pochodzenia. Znajdziemy tu również plastycznie odtworzony model funkcjonowania handlu szkockiego, w którym domokraczy mieli oparcie w domach kupieckich i mogli konkurować ceną z innymi sprzedawcami, co oczywiście prowadziło do rozmaitych napięć i konfliktów. To przebogata, bardzo dobra praca, która nie tylko przedstawia stan badań, ale znacząco poszerza naszą wiedzę o Szkotach w Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Obowiązkiem recenzenta jest jednak wskazanie na dyskusyjne partie książki. Zacząć trzeba od wykazu źródeł niedrukowanych. Moje zaniepokojenie budzi punkt: „Metryka Koronna” (Latin: *Matricularum Regni Poloniae Summaria*) w grupie wykorzystanych zespołów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (s. 510). W żadnym razie nie można sugerować, że *Metryka Koronna*, czyli zespół archiwalny, jest tożsama z *Matricularum...*, czyli serią pomocy archiwalnych, zawierających streszczenia części ksiąg *Metryki Koronnej*. Autor wie, że *Matricularum...* doprowadzone zostało tylko do roku 1574, czyli panowania Henryka Walezego. Nie skorzystał natomiast wcale z *Sumariusza Metryki Koronnej*. W tej nowej serii, opracowywanej w języku polskim, ukazało się już sześć tomów, obejmujących część panowania Zygmunta III Wazy – są one zresztą po części dostępne online². Pomijając drukowane pomoce archiwalne, spytać trzeba – czy i jak wykorzystane zostały księgi rękopiśmienne *Metryki Koronnej*? Chodzi tu przecież

¹ Baza SSNE dostępna jest pod adresem <http://www.st-andrews.ac.uk/history/ssne/>.

² <http://www.agad.archiwa.gov.pl/metodyka/szukaSMK.html>

o niemal cały wiek XVII i XVIII. Metryka Koronna jest najważniejszym zespołem dla każdego badacza epoki staropolskiej i stopień jej wykorzystania powinien być bardzo dokładnie podany w spisie wykorzystanych źródeł.

Natomiast z dużym uznaniem przyjęć trzeba zwrócić uwagę przez Autora uwagi na źródła epigraficzne – tym bardziej że przynajmniej w przypadku nagrobka Katarzyny Paterson sam dokonał odczytu inskrypcji oraz interpretacji (s. 144, 145).

Przy całym bogactwie książki niektóre tematy nie zostały rozwinięte w taki sposób, na jaki zasługują. Bardzo skromnie potraktowany został udział żołnierzy szkockich w kampaniach tej epoki. Proces zaciągania żołnierzy, przebieg ich służby, ważniejsze starcia powinny zostać opisane szerzej, nawet gdyby miały jeszcze zwiększyć objętość i tak sporej pracy. Dla tematyki formowania szkockich oddziałów zaciężnych klasyczną pracą jest książka Jamesa Dowa o armii Ruthvena, niewykorzystana przez Autora³. Wiele starć z udziałem szkockich żołnierzy czeka na omówienie – co jakiś czas dowiadujemy się zresztą o nowych odkryciach, jak choćby o próbie wykorzystania Szkotów przez mieszczan Rygi do opanowania tego miasta w 1587 roku⁴. Istotną kwestią jest też obecność Szkotów na ziemiach graniczących z Rzeczypospolitą – tu wskazać można choćby na artykuł Agnieszki Lenczewskiej o Johannie Gunnie i jego pobycie w Oławie⁵.

Z całą pewnością temat „Szkoci w Rzeczypospolitej Obojga Narodów” cieszy się rosnącym zainteresowaniem, także w mniejszych ośrodkach. Autor nie mógł zebrać pełnej literatury przedmiotu, czasem jest ona trudno dostępna, książki czy artykuły drukowane są przez wydawnictwa o zasięgu regionalnym czy lokalnym. Szkoda jednak, że Autor nie dotarł do artykułu Zofii Gołębiowskiej z Lublina, która opisała m.in. dzieje rodzin Watsonów i Douglasów na przełomie XVIII i XIX wieku⁶.

Powyższe uwagi nie zmieniają wyrażonej już wcześniej bardzo wysokiej oceny prezentowanej pracy. Być może, kiedy udostępniona zostanie przez Autora wspomniana baza danych, takie uzupełnienia bibliografii będzie mógł wprowadzać na bieżąco.

Wojciech Krawczuk

³ J. Dow, *Ruthvens's army in Sweden and Esthonia*, Stockholm–Göteborg–Uppsala 1965.

⁴ A. Ziemlewska, *Ryga w Rzeczypospolitej Polsko-Litewskiej (1581–1621)*, Toruń 2008, s. 112.

⁵ A. Lenczewska, *Johann Gunn – Szkot w służbie Szwecji*, [w:] *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową*, red. J. Harasimowicz, P. Oszczanowski, M. Wiśłocki, Wrocław 2006, s. 109–113.

⁶ Z. Gołębiowska, *Przybysze z Wysp Brytyjskich i ich potomkowie między Policą a Bugiem w XVIII–XIX wieku*, [w:] *Ważna obecność. Przedstawiciele państw i narodów europejskich wśród mieszkańców międzyrzecza Bugu i Pilicy w XVII–XIX wieku*, red. A. Górak, K. Latawiec, Radzyń Podlaski–Radom 2006, s. 125–141.